

О. І. Новіцька,

канд. філол. наук, доц.,

ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені

І. Я. Горбачевського»,

доцент кафедри української мови;

Л. П. Шеремета,

ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені

І. Я. Горбачевського»,

старший викладач кафедри української мови

НАЗВИ ВЗУТТЯ ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТІВ У ГОВІРКАХ ПІДГАЄЧНИИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті на діалектному матеріалі, зібраному у Підгаєцькому районі Тернопільської області, проаналізовано назви взуття та його елементів у ареалогічному, лексико-семантичному та етимологічному аспектах. Визначено лексико-семантичні паралелі з іншими українськими діалектними континуумами.

Ключові слова: назви взуття, говірка, сема, лексема, номен, лексико-семантична група.

Останнім часом помітно поживалося вивчення побутової лексики. Побутова лексика є цілісним утворенням, що складається з великої кількості лексико-тематичних і лексико-семантичних груп. Вона становить багату і складну систему, яка впродовж останніх десятиліть підвищила науковий інтерес до її вивчення. Дослідження багатьох тематичних груп побутової лексики дає нову цінну інформацію, що розширює емпіричну базу української діалектології.

У складі побутової лексики говорів української мови чільне місце займає тематична група назв взуття, котра, будучи частиною національного строю, тісно взаємопов'язана з найменуваннями одягу, однією з найбільш архаїчних груп лексики [4, с. 75].

Зауважимо, що взуття, як і одяг, є одним із найдавніших предметів людського побуту. Різні види взуття відображають соціально-економічне становище народу, залежать від географічно-кліматичних умов життя населення, матеріального достатку, естетичних смаків тощо. У давнину взуття виконувало основну функцію – захист ніг, утеплення їх. Та з розвитком суспільства змінюється характер взуття, урізноманітнюються його види, з'являються нові типи, що сприяє появі нових назв [10, с. 95].

Актуальність запропонованої розвідки зумовлена важливістю для мовознавства даних про склад, структурно-семантичні, етимологічні характеристики та особливості функціонування побутової лексики у підгаєцьких говірках і відсутністю спеціальних лінгвістичних досліджень місцевих назв взуття.

Лексико-семантична група назв на позначення одягу та взуття була предметом досить ґрунтовних досліджень Ф. Бабія (говірки середнього басейну Горині) [1], Л. Пономар (Західне Полісся) [13], М. Никончука (Правобережне Полісся) [11], Г. Гримашевич (Середнє Полісся) [6], Д. Неділька (Чернігівщина) [10], Т. Піцури (карпатські говори) [13], З. Бичка (наддністрянський говір) [3] тощо.

Мета статті – проаналізувати лексико-семантичні особливості назв взуття на прикладі говірок Підгаєччини. Реалізація поставленої мети передбачала розв’язання таких завдань: 1) на підставі польових записів установити функціональну активність номенів на позначення досліджуваних сем говірок Підгаєччини; 2) подати структурно-семантичний аналіз лексем; 3) установити лексико-семантичні паралелі з іншими українськими діалектними континуумами.

Матеріалом для дослідження стали власні польові записи, зібрані в 34-х селах Підгаєччини.

Для розв’язання визначених завдань використано комплекс таких методів: описовий, компонентний, порівняльно-зіставний. Дослідження розширює емпіричну базу української діалектології, містить нову інформацію про лексику говірок Підгаєччини, її варіювання у мовному просторі. Лексичний матеріал може бути використаний для укладання “Словника українських народних говорів”, Регіонального лексичного атласу, загальнономовних тлумачних, етимологічних словників.

Назви взуття становлять свою складну цілісність. Лексеми, що її утворюють, пов’язані тісними дериваційними і семантичними зв’язками, об’єднують спільні кореляції, що відбивають диференціацію реалій за: “матеріалом”: ‘шкіряне’ – ‘гумове’ – ‘суконне’; “часом носіння”: ‘зимове’ – ‘літне’ – ‘весняно-осіннє’; “за статтю”: ‘чоловіче’ – ‘жіноче’; “призначенням”: ‘старє’ – ‘нове’ – ‘святкове’; “найменування частин взуття”: ‘задня’ – ‘передня’ – ‘верхня’ – ‘нижня’.

У цій статті розглянемо лише номінацію загальних назв взуття та його елементів; назви старого взуття; та назви зимового взуття.

Взуття – це виготовлені зі шкіри, парусини та деяких інших матеріалів вироби, на твердій підошві, для носіння на ногах.

Загальні назви взуття

На позначення загальної назви взуття на Підгаєччині вживаються лексеми: *ўзу¹т’е* (Руд., Лиса, Носів, Литв., Стар. Литв., Шумл., Боків, Завал., Затур., Заст., Черв., Пан., Гнил., Яблун., Угрин.), *ўзу¹т’е*, *ўзу¹т’а* (Підг., Боків, Шумл., Угрин., Яблун., Завал., Заст., Мирне, Білокр., Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса, Носів, Верб., Голг., Мозол., Пан., Попл., Степ., Соняч., Новос., Юстин., Сільце, Гнил., Черв., Затур., Муж., Михайл., Серед., Вага, Галич, Гол., Вол., Заг., Стар. М., Бронгал.), *ўзуван’е* (Білокр., Новос., Юстин., Попл., Степ., Соняч., Вага, Михайл., Бронгал.), *’капц’і* (Рудн., Литв., Стар. Литв., Носів, Лиса, Боків, Шумл.).

Назви *ўзу¹т’е*, *ўзу¹т’е*, *ўзу¹т’а*, *ўзуван’е* утворені від слова *взуття* ‘виготовлені із шкіри, гуми, парусини та деяких інших матеріалів вироби, звичайно на твердій підошві, для носіння’ є загальноукраїнською назвою та літературною нормою української мови [СУМ, I, с. 347], що походить від праслов. **ob-uti < *-outei*; – споріднене з лит. *aiti* ‘взувати, роззувати’; префікс *об-* у словах з коренем *-’ути/ -’вати(ся)* зберігся лише в окремих українських говірках; замість нього поширився префікс *вз-* (<вѣз-), що поступово втратив своє первісне значення, внаслідок чого відбувся перерозклад його морфологічної структури: початкова частина *в-* ототожнилася з давнім префіксом *вѣ-*, а *-з-* стало сприйматися як частина кореня (звідси – *в-зувати*, *на-зувати* тощо), яка утворилася від слова *обувець* – похідне утворення від *обув* ‘взуття’, очевидно, калька латинської наукової назви, в основі якої лежить лат. *calceolus* ‘черевичок’ (за подібністю квітки до тувельки) [ЕСУМ, I, с. 368].

Подібні номінації зі значенням ‘взуття’ простежуються й у інших діалектах української мови, зокрема у середньополіських говірках зафіксовано лексему *ўзу¹т’е*,

ўзу/т':а, ўзу/ван':е [8, с. 31, 32], такі ж назви відомі на Гуцульщині – ўзу/т:и ‘взуття’ та Наддніпрянщині – узу/т':е ‘взуття’ [13, с. 76].

Назва ¹капц'і ‘взуття’ у сучасній українській мові вживається як ‘легкі туфлі, переважно для хати’ [СУМ, IV, с. 98]. Здебільшого це слово кваліфікують як запозичення з польської мови, пор. пол. *karście* ‘примітивне взуття; старе зношене взуття; хатні туфлі; вид шкарпеток’ [ЕСУМ, II, с. 371].

У волинських говорах зафіксовано лексему ¹керпц'і ‘постоли’ [АУМ, II, карта № 294], у лемківських – ¹капец ‘тапочок; черевик, викладений повстю; кінець, капут’ [КСЛГП, с. 132].

Назви старого взуття

Старе взуття – це поношене взуття повсякденного домашнього вжитку.

Для найменування старого, поношеного взуття на досліджуваній території зафіксовано номени: *ста/ре ўзу/т':е* (весь ареал), ¹порване ўзу/т':е (весь ареал), ^рване ўзу/т':е (Муж., Мирне) *з/ношене ўзу/т':е* (Верб., Галич, Підг.), ¹чун'і (Завал., Затур., Заст., Черв., Гнил.), *шкраба/ки* (Руд., Лиса, Носів, Литв., Стар. Литв.), *шк'раби* (Підг., Сільце, Верб., Гол.), *п'і/д'топанц'і* (Бронгал., Михайл., Білокр.), *хода/ки* (Руд., Лиса, Носів, Голг., Вол., Верб., Мозол.), *хо/дачи* (Угрин., Яблун.), *ўзу/т':е до /ходу* (Боків, Шумл., Мирне, Муж., Юстин.), *баишла/ки* (Боків, Шумл., Стар. Литв.).

Старе взуття представлене на Підгаєччині родовою назвою *ўзу/т':е*, яка диференціюється за такими семантичними онаками: “призначення” (*старе ўзу/т':е*, ¹порване ўзу/т':е, до /ходу, *хода/ки*, *хо/дачи*, *шкраба/ки*, *шкарба/ни*, *шк'раби*), “зовнішній вигляд” (^рване ўзу/т':е, *з/ношене ўзу/т':е*, *ношене*).

Назва *ста/ре ўзу/т':е* у досліджуваних говірках позначає ‘вживане старе взуття’. У літературній мові вживається прикметник *старий* у значенні ‘який довго був у вжитку, став ветхим, іноді навіть непридатним для користування’ [СУМ, IX, с. 655]. Назва вживається на всій обстеженій території.

Старе взуття у досліджуваних говірках має назву ¹порване ўзу/т':е утворена від дієслова *порвати* ‘зробити дірявим, подерти що-небудь; зробити дірку в чомусь; зносити до дірок (одяг, взуття)’ [СУМ, VII, с. 250].

Назва ^рване ўзу/т':е утворена від слова *рвання*, що у сучасній українській літературній мові кваліфіковане як 1) розмов. ‘дія за значенням рвати’; 2) збірне ‘що-небудь рване, з дірками (про одяг, взуття і т. ін.)’ [СУМ, VIII, с. 460].

Для найменування старого взуття на Підгаєччині зафіксовано назву *з/ношене ўзу/т':е*. Вона утворена від дієприслівника *зношений*, що вживається у значенні прикметника ‘який зносився, став непридатний для використання; старий, потріпаний (про одяг, взуття і т. ін.)’ [СУМ, III, с. 672].

Слово ¹чун'і ‘старе взуття’ від *чуня* у сучасній українській літературній мові позначає 1) ‘мотуз'яні, солом'яні і т. ін. постоли, личаки’; 2) ‘гумове або шкіряне взуття у вигляді калош з потовщеними бортами й підощвами’ [СУМ, XI, с. 384]. Походження цього слова не зовсім ясне; ймовірно, запозичене з російської мови, пор. рос. ¹чуни ‘прядивні личаки; валянки; суконні онучі’ [ЕСУМ, VI, с. 355].

Зазначена лексема має паралелі в інших говорах української мови: у західнополіських – *чу/н'і* ‘глибокі калоші’ [СЗПГА, II, с. 256], у поліських – ¹чун'і ‘великі гумові калоші для валянок’ [СПГЛ, с. 233], у наддністрянських – ¹чу/н'і ‘вузькі чобітки’ [3, с. 149], середньополіських – ¹чун'і ‘старі гумові калоші; шкіряне взуття, яке нагадує черевики; старі порваті черевики’ та ін. [8, с. 175]. Лексичними паралелями до укр. *чу/н'і* виступають рос. ¹чуни, ¹чуны ‘тапочки, селянське взуття із шнурочків’ [Фасмер, IV, с. 383].

Назви *шкарба/ни*, *шк/раби* ‘старе взуття’ у сучасній українській мові вживається на позначення старого, стоптаного, рваного взуття (чоботи, черевики і т. ін.) [СУМ, XI, с. 471]. Походження цього слова не зовсім ясне; припускається запозичення з італійської мови, пор. іт. *scarpa* ‘черевик’ [ЕСУМ, VI, с. 428].

Зі значенням ‘старе взуття’ лексема *шк/раби* побутує у західнополіських говірках – *шкар/бун* ‘стоптаний чобіт або черевик’, ‘старий чоловік’ [СЗПГА, II, с. 267], у гуцульських – *шк/раби* ‘зношене взуття, шкарбани’ [ГГ, с. 217], наддністрянських – *шк/раби* ‘старе взуття’ [3, с. 149], у львівському лексиконі – *шк/раби* ‘старі черевики або чоботи’ [ЛЛ, с. 810].

Назва *п'ід/топанц'і* ‘старе взуття’ утворена від дієприкметника *підтоптаний* ‘трохи зношений (про взуття)’, що у сучасній українській літературній мові кваліфіковано як розмовне слово [СУМ, VI, с. 515]. В інших українських говірках подібних назв не зафіксовано.

Лексема *хода/ки* ‘старе взуття’ в сучасній українській літературній мові позначає ‘постоли’ [СУМ, XI, с. 104]. Поряд зі згаданою вище лексемою вживаються назви *хо/дачи*, *до /ходу*, що утворені від слова *ходаки*. За етимологічними дослідженнями слово *ходаки* походить від праслов. **xoditi*, яке зводиться до індоєвроп. **sed-/sod-* ‘їхати; сидіти’, що згодом розщепилося на омонімічні **sed-¹* ‘сидіти’ і **sed-²* ‘ходити, їхати’ [ЕСУМ, VI, с. 193].

Ця лексема вживається в сусідніх наддністрянських говірках – *хода/ки* ‘старе взуття’ [3, с. 149; АУМ, II, карта № 294], *хо/дак* ‘старий черевик’ [НРС, с. 276], у бойківських – *хо/дак* ‘постіл’ [СБГО, II, с. 343; АУМ, II, карта № 294], у гуцульських – *хо/даки* ‘постоли (переважно старі)’ [ГГ, с. 202], у лемківських *хо/даки* – ‘личаки’ [Дуда, с. 184; КСЛГП, с. 328], у подільських – *хо/даки* ‘постоли’ [АУМ, II, карта № 294], у середньополіських – *хода/ки* ‘різне взуття’ [8, с. 164], у львівському лексиконі – *хода/ки* ‘зношене взуття’ [ЛЛ, с. 771].

На позначення старого взуття у досліджених говірках вживається лексема *башла/ки*. У сучасній українській літературній мові назву *башла/ки* з подібною семантикою не зафіксовано. Етимологи вважають, що слово *башлак* запозичено з тюркських мов (тур. *başmak* ‘черевичок’, тат. *башмак* ‘черевичок’) [ЕСУМ, I, с. 155]. У інших нами опрацьованих джерелах подібних лексем не зафіксовано.

Назви зимового взуття

Зимове взуття – це утеплене взуття, переважно з високими халявами.

Шкіряне взуття з високими халявами у досліджуваних говірках має назви: *чоботи* (весь ареал), *бо'к/сов'і чоботи* (весь ареал), *к'ирзов'і чобати*, *кирза/ки*, *к'ірза/ки* (весь ареал).

Назва *чоботи* як взуття з досить високими халявами активно побутує в сучасній українській літературній мові [СУМ, XI, с. 346]. В українській мові слово *чоботи* розглядається як запозичення із тюркських мов; пор. тат. *чабата* ‘личак’, башк. *сабата* ‘личак’, походження яких невідоме; припускається також про утворення за допомогою префікса *че-* від *бот* ‘черевик’ [ЕСУМ, VI, с. 336].

На позначення чобіт з високими халявами на Підгаєччині засвідчено фонетичний варіант *чобати* від *чоботи* зі значенням ‘взуття з високими халявами’.

Назва *бо'к/сов'і чоботи* зафіксована зі значенням ‘шкіряні чоботи з високими халявами’, що у сучасній українській мові не зафіксована, ймовірно, лексема утворена від слова *букс* ‘самшит’. В українську мову слово *букс* запозичено з рос. *букс* ‘букс, самшит’, що запозичено через нім. *Buchsbaum* із лат. *buxus* ‘букс, самшит’ [Фасмер, I, с. 137].

Подібні назви зафіксовано у буковинських говірках – *бок'совий, бук'совий* ‘хромовий’ [СБГ, с. 35].

Семему ‘чоботи, виготовлені з кирзи’ (на всій обстеженій місцевості) передають словосполучення з атрибутивом *кирзовий* у різних варіантах *'кирзов'і 'чобати* та однослівні деривати *кирза'ки, к'ірза'ки*.

Назви *'кирзов'і 'чобати, кирза'ки, к'ірза'ки* утворені від слова *кирза*, що в сучасній українській літературній мові вживається у значенні ‘брзент, просочений хімічною речовиною, що не пропускає вологи; уживається як заміник шкіри’ [СУМ, IV, с. 152]. В українську мову слово *кирза* запозичено, через російське посередництво з англійської мови, пор. англ. *kersej* ‘кирза’ утворено від назви місцевості *Kersej* Керзі в Англії [ЕСУМ, II, с. 436].

Лексема *'кирзов'і 'чобати* простежується й у говірках східного Полісся – *'кирзов'і 'чобати, 'кирзаки* ‘чоботи, виготовлені з кирзи’ [2, с. 75], західного Полісся – *'к'ірзак* ‘кирзовий чобіт’ [СЗГПА, I, с. 222], у наддністрянських говірках – *к'ірза'ки, к'ірз'ів'ц'і* ‘робочі чоботи’; ‘чоботи із грубої шкіри, кірзи’ [НРС, с. 142; 13, с. 149], у буковинських – *к'ір'зак, к'ір'з'ек, к'ір'з'ак* ‘кирзові чоботи’ [СБГ, с. 204], у лемківських – *к'із'акы* ‘юхтові робочі чоботи’ [КСЛГП, с. 137].

Семема ‘жіночі та чоловічі чоботи з короткими халявами’ на досліджуваній території репрезентована лексемами *са'пож'ки* (Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса, Носів, Підг., Сільце, Гол., Заг., Стар. М.), *че'ре'вики* (Боків, Шумл., Угрин., Яблун., Завал., Заст., Мирне, Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса, Носів, Верб., Голг., Мозол., Пан., Попл., Степ., Соняч., Новос., Юстин., Сільце, Гнил., Черв., Затур., Муж., Михайл., Серед., Вага., Галич, Вол.), *чере'вики* (Підг., Сільце, Гол., Заг., Стар. М.).

Лексема *са'пож'ки* у досліджених говірках побутує на позначення ‘невисокого чоловічого взуття, що застібається’. У сучасній українській літературній мові подібних назв не зафіксовано. За етимологічними дослідженнями слово *са'пож'ки* запозичено з російської мови, пор., рос. *са'пог* ‘взуття’. [Фасмер, III, с. 559].

На території середньополіських та слобожанських говірок лексеми *са'пож'ки, сап'оги* вживаються зі значенням ‘жіночі та чоловічі чоботи з короткими халявами’ [7, с. 31], у буковинських говірках побутує номен *са'пошки* зі значенням ‘жіночі чоботи’ [СБГ, с. 477].

Для найменування чоловічого взуття без халяв, що застібаються чи шнуруються, на Підгаєччині зафіксовано назву *чере'вики*. Назва *чере'вики* ‘вид невисокого взуття переважно на шнурках або гудзиках’ є літературною нормою української мови [СУМ, XI, с. 302], що походить від праслов. **červikъ*, похідне від **červъ(jь)* ‘черевик’, ‘черевний’ [ЕСУМ, VI, с. 300]. Лексичними паралелями до укр. *черевик* є рос. *чере'вик*, білор. *чара'вік*, пол. *trzewik*, ч. *[střevíc]* ‘невисоке взуття без халяв’ [ЕСУМ, VI, с. 300].

Жіноче взуття вище кісточок з каблуками на обстеженій території має назви *румунки* (весь ареал), *'чоб'ітки* (весь ареал).

Лексема *румунки* вживається на позначення жіночого взуття на шнурках, обшите зверху хутром. У сучасній українській літературній мові слово *румунки* не вживається. Походження цього слова не з'ясовано. Номінація *румунки* мотивована назвами виробника простежується на території східного Полісся [2, с. 165], Наддністрянщини – *румунки* ‘високі жіночі черевики’ [3, с. 149], Львівщини – *румунки* ‘жіночі короткі чобітки’ [ЛЛ, с. 651], Буковини – *румунки* ‘вид жіночого теплого взуття’ [СБГ, с. 470].

У підгаєцьких говірках лексему *'чоб'ітки* зафіксовано на позначення жіночого взуття вище кісточок з каблуками. Назву *'чоб'ітки* у сучасній українській літературній мові засвідчено як зменш. до *чоботи* [СУМ, XI, с. 346].

Диференційна ознака ‘спосіб виготовлення’ вплинула на формування окремої мікрогрупи на позначення чобіт, які мають назви ¹вал'анки (Підг., Сільце, Гол., Заг., Стар. М.), ¹бит'і ¹вал'енки (Боків, Шумл., Угрин., Яблун., Завал., Заст., Мирне, Литв., Рудн., Стар. Литв., Лиса, Носів, Пан., Попл., Степ., Соняч., Новос., Юстин., Гнил., Черв., Затур., Муж., Михайл., Серед, Вага), ¹бит'і ¹вал'інки (Верб., Голг., Мозол., Пан.), ¹бит'і ¹вал'анки (Підг., Боків, Шумл., Угрин., Яблун., Завал., Заст., Мирне, Білокр., Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса, Носів, Верб., Голг., Мозол., Пан., Попл., Степ., Соняч., Новос., Юстин., Сільце, Гнил., Черв., Затур., Муж., Михайл., Серед., Вага, Галич, Гол., Вол., Заг., Стар. М., Бронгал.).

Лексема ¹вал'анки ‘зимове взуття з валяної вовни’ у сучасній українській мові зафіксовано в ідентичному значенні з говірковим [СУМ, I, с. 286]. Слово запозичено з російської мови, пор. рос. ¹валенки ‘валянки’, що пов’язане з *вал*, *валить*; відокремлюючи значення ‘котити’ і ‘валяти’ [Фасмер, I, с. 271]. В Етимологічному словнику української мови зазначено, що назва ¹вал'анки мотивована лексемою *валяти* від праслов. *valiti ‘крутити, вертіти, котити’, пізніше ‘качати по землі, розкладати, руйнувати’ [ЕСУМ, I, с. 325].

Семему ‘зимове взуття з валяної вовни’ на усій обстеженій місцевості передає словосполучення з атрибутивом *биті* – ¹бит'і ¹вал'анки, ¹бит'і ¹вал'енки, ¹бит'і ¹вал'інки.

Семема ‘зимове взуття, пошите з сукна’ на усій території Підгаєччини репрезентована лексемою ¹бурки (Підг., Боків, Шумл., Угрин., Яблун., Завал., Заст., Мирне, Білокр., Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса, Носів, Верб., Голг., Мозол., Пан., Попл., Степ., Соняч., Новос., Юстин., Сільце, Гнил., Черв., Затур., Муж., Михайл., Серед., Вага, Галич, Гол., Вол., Заг., Стар. М., Бронгал.).

Назву ¹бурки на позначення взуття у сучасній українській літературній мові не засвідчено. Слово ¹бурки запозичене з російської мови, пор. рос. ¹бурки ‘вид взуття’ [ЕСУМ, I, с. 302]. У Словнику української мови лексеми ¹бурка зафіксовано зі значенням ‘повстяний безрукавний плащ або накидка з козячої вовни’ [СУМ, I, с. 258].

Лексема ¹бурки відома у східноpodільських говірках – ‘зимове взуття із сукна із гумовою підошвою’ [2, с. 27], у середньоподільських – ¹бурки ‘зимове взуття з сукна з гумовими чи каучуковими підошвами’, ‘самошитні валянки’, ‘шиті з тканини валянки з ватною підкладкою’ [8, с. 27], у бойківських говірках – ¹бурка ‘сукняний чобіт’ [СБГО, I, с. 77], у західноpodільських – ¹бурок ‘шиті з сукна валянки’ [СЗПГА, I, с. 38], говірках Буковини – бурок ‘вид теплового взуття на зразок валянок’ [СБГ, с. 44], у наддністрянських – ¹бурки ‘жіночі суконні зимові черевики’ [3, с. 149].

Отже, досліджувана лексика на позначення назв взуття, становить складну й розгалужену систему, яка складається з окремих лексико-семантичних груп з різномірною структурною організацією. Системний характер словникового складу говірки визначає розподіл слів за лексико-семантичними парадигмами. Кожна з аналізованих ЛСГ не є закритою структурою, оскільки компоненти однієї ЛСГ можуть переходити до складу іншої.

Узагальнююча модель кожної ЛСГ назв взуття у говірках Підгаєччини відображає диференціацію аналізованих номінацій за рядом ознак. Окремі номени відзначаються значною кількістю фонетичних варіантів. Номінація взуття на Підгаєччині свідчить про активні діалектотворчі процеси і відкриває перспективи для подальших студій над вивченням побутової лексики Підгаєччини.

Література

1. *Бабий Ф. И.* Бытовая лексика говорів середнього басейна Горыни (названия одежды, обуви и головных уборов) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Бабий Ф. И. – Ужгород, 1985. – 228 с.
2. *Березовська Г. Г.* Назви взуття у говірках Східного Поділля / Г. Г. Березовська // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць. – Ужгород : Ужгородський нац. ун-т, 1999. – Вип.12 : Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії / відп. ред.: І. В. Сабадош. – 2008. – С. 74-77.
3. *Бичко З. М.* Діалектна лексика наддністрянського говору / З. М. Бичко. – Тернопіль : Лідер, 2000. – 280 с.
4. *Глуховцева К.* Старобільщина: матеріали фольклор.-діалектол. експедицій / упоряд.: Глуховцева К., Курило В., Леснова В., Міхно О., Ніколаєнко І., Сікорська З., Шевцова В.; за ред. Сікорської З., Луганськ, 2000, 128 с.
5. *Головацкий Я. Ф.* О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я. Ф. Головацкий. – СПб., 1877. – 85 с.
6. *Гримашевич Г. І.* Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Гримашевич Галина Іванівна. – К, 2003. – 532 с.
7. *Гримашевич Г. І.* Середньополісько-гуцульські лексико-семантичні паралелі (на матеріалі назв одягу та взуття) / Г. І. Гримашевич // Вісник Прикарпатського ун-ту. Серія : Філологія (мовознавство). – Вип. ХІХ–ХХ. – Івано-Франківськ, 2008. – С.30-32.
8. *Гримашевич Г. І.* Словник назв одягу та взуття середньополіських та суміжних говірок / Г. І. Гримашевич. – Житомир, 2002. – 184 с.
9. *Магрицька І.* Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області) : матеріали фольклор.-діалектол. експедицій / упоряд. : Магрицька І., Семистяга В., Сікорська З., Чернописький М., Шевцова О., Львів, 2002, 256 с.
10. *Неділько Д.* Назви одягу і взуття в говірках Чернігівщини / Д. Неділько // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі : тези доп. і повід. – Житомир, 1983. – С. 209-210.
11. *Никончук М. В.* Назви одягу та взуття правобережного Полісся / М. В. Никончук. – Житомир, 1998. – 230 с.
12. *Онишкевич М. Й.* Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1. – 496 с. ; Ч. 2. – 516 с.
13. *Піцура Т.* Архаїчні назви взуття в українських карпатських говорах / Т. Піцура // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Філологія. – 2008. – № 18. – С. 75-80.
14. *Пономар Л. Г.* Назви одягу Західного Полісся / Л. Г. Пономар. – К., 1997. – 182 с.

Джерела

АУМ – Атлас української мови : в 3 т. – Т. 1 : Полісся, Наддніпрянина і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1984 ; Т. 2 : Волинь, Наддніпрянина, Закарпаття і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1988 ; Т. 3 : Слобожанщина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 2001.

ГГ – Гуцульські говірки: короткий словник / за ред. Я. Закревської. – Львів, 1997. – 232 с.

Дуда – Дуда І. Лемківський словник / І. Дуда. – Тернопіль, 2011. – 376 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [уклад. Р. В. Болдирев та ін. ; редкол. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наук. думка. – Т. I. – 1982. – 630 с. ; Т. II. – 1985. – 570 с. ; Т. III. – 1989. – 549 с. ; Т. IV. – 2004. – 656 с. ; Т. V. – 2006. – 704 с. ; Т. VI. – 2012. 568 с.

КСЛГП – Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок / [упор. і підгот. до друку Є. Д. Турчак] / Петро Пиртей – Івано-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. – 364 с.

ЛЛ – Хобзей Н. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Наталя Хобзей, Оксана Сімович, Тетяна Ястремська, Ганна Дидик-Меуш. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 672 с.

НРС – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

СБГ – Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.

СБГО – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1. – 496 с. ; Ч. 2. – 516 с.

СЗПА – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1–2.

СПГЛ – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1972. – 260 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I. – 1970. – 799 с. ; Т. II. – 1971. – 550 с. ; Т. III. – 1972. – 744 с. ; Т. IV. – 1973. – 840 с. ; Т. V. – 1974. – 840 с. ; Т. VI. – 1975. – 832 с. ; Т. VII. – 1976. – 723 с. ; Т. VIII. – 1977. – 927 с. ; Т. IX. – 1978. – 916 с. ; Т. X. – 1979. – 658 с. ; Т. XI. – 1980. – 699 с.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – 2-е изд., стереотип. – М. : Прогресс. – Т. I. – 1986. – 546 с. ; Т. II. – 1986. – 642 с. ; Т. III. – 1987. – 830 с. ; Т. IV. – 1987. – 860 с.

References

1. Babiy, F. I. (1985), *Household lexicon of dialects of Goryn middle basin (names of clothes, shoes and hats)* [Bytovaya leksy'ka govovorov srednego basseyna Goryny' (nazvany'ya odezhdy, jbuvy' y' golovnyh uborov)], Uzhgorod, 228 p.

2. Berezovs'ka, G. G. (2008), *The names of shoes of the Eastern Podillya dialects* [Nazvy' vzuttya u govirkah Shidnogo Podillya], Suchasni problem movoznavstva ta literaturoznavstva, Uzhgorod, No 12, pp. 74-77.

3. Bychko, Z. M. (2000), *Dialect lexicon of Naddnistrianskiy dialect* [Dialektna leksy'ka naddnistrians'kogo govoru], Lider, Ternopil', 280 p.

4. Gluhovceva, K. (2000), *Starobil'shchyna: materials of folklore and dialectological expeditions* [Starobil'shchyna: materialy' fol'klor.-dialektol. ekspedy'ciy], Lugans'k, 128 p.

5. Golovacky'y, Ya. F. (1877), *About the folk dresses and decorations of Rusyns or Russians in Galicia and north-eastern Hungary* [O narodnoy odezhde y' ubranstve rusy'nov y'ly' rusky'h v Galy'chy'ne y' severo-vostochnoy Vengry'yi], SPb, 85 p.

6. Grymashevych, G. I. (2003), *Nomination of clothing and footwear in the medium Polissya dialect* [Nominaciya odyagu ta vzuttya v seredn'opolis'komu dialekti], K., 532 p.

7. Grymashevych, G. I. (2008), *Medium Polissya Hutsul lexical-semantic parallels (based on the names of clothes and shoes)* [Seredn'opolis'ko-gucul's'ki leksy'ko-semanty'chni paraleli (na materiali nazv odyagu ta vzuttya)], Visny'k Prykarpats'kogo un-tu. Seriya : Filologiya (movoznavstvo), Ivano-Frankivs'k, No XIX–XX, pp. 30-32.

8. Grymashevych, G. I. (2002), *Dictionary of names of medium Polissya clothing and footwear and related dialects* [Slovny'k nazv odyagu ta vzuttya seredn'opolis'ky'h ta sumizhny'h govirok], Zhy'tomy'r, 184 p.
9. Magryc'ka, I. (2002), *Northeastern Sloboda (Novopskov, Bilovods'k, Milovs'k areas of Lugans'k region)* [Pivnichno-shidna Slobozhanshchy'na (Novopskovs'ky'y, Bilovods'ky'y, Milovs'ky'y rayony' Lugans'koyi oblasti)], L'viv, 256 p.
10. Nedil'ko, D. (1983), *Names of clothing and footwear in Chernigiv region dialects* [Nazvy' odyagu i vzuttya v govirkah Chernigivshchyny], *Struktura i rozvy'tok ukrayins'ky'h govoriiv na suchasnomu etapi*, Zhy'tomy'r, pp. 209-210.
11. Ny'konchuk, M. V. (1998), *Names of clothing and footwear of the Right Bank Polissya* [Nazvy' odyagu ta vzuttya pravoberezhnogo Polissya], Zhy'tomy'r, 230 p.
12. Ony'shkevy'ch, M. Y. (1984), *Dictionary of Boyky dialects: in 2 parts* [Slovny'k boykivs'ky'h govirok : u 2 ch.], Nauk. dumka, K., Ch. 1 – 496 p.; Ch. 2 – 516 p.
13. Picura, T. (2008), *Archaic name shoes in Ukrainian Carpathian dialects* [Arhayichni nazvy' vzuttya v ukrayins'ky'h karpats'kyh govorah], *Naukovy'y vasny'k Uzhgorods'kogo universy'tetu. Filologiya*, No 18, pp. 75-80.
14. Ponomar, L. G. (1997), *Names of West Polissya clothing* [Nazvy' odyagu Zahidnogo Polissya], K., 182 p.

Sources

- AUL – (1984, 1998, 2001), *Atlas of Ukrainian language : in 3 v. V. 1 : Polissya, Naddnipyrianshchyna and adjacent lands; V. 2 : Volyn', Naddnipyrianshchyna, Transcarpathia and adjacent lands; V. 3 : Sloboda, Lower Naddnipyrianshchyna, Black Sea and adjacent lands* [Atlas ukrayins'koyi movy' : v 3 t. T. 1 : Polissya, Naddnipyrianshchy'na i sumizhni zemli; T. 2 : Voly'n', Naddnipyrianshchy'na, Zakarpattya i sumizhni zemli; T. 3 : Slobozhanshchy'na, Ny'zhnya Naddnipyrianshchy'na, Pry'chornomor'ya i sumizhni zemli], Nauk. dumka, K.
- HD – (1997), *Hutsul dialects: a short dictionary* [Gucul's'ki govirky': korotky'y slovny'k], L'viv, 232 p.
- Duda – Duda, I. (2011), *Lemko Dictionary* [Lemkivs'ky'y slovny'k], Ternopil', 376 p.
- EDUL – (1982, 1985, 1989, 2004, 2006, 2012), *Etymological Dictionary of Ukrainian language : in 3 v.* [Ety'mologichny'y slovny'k ukrayins'koyi movy' : v 7 t.], Nauk. dumka, K., 630 p, 570 p, 549 p, 656 p, 704 p, 568 p.
- SDLD – Py'rtey, P. (2004), *Short dictionary of Lemko dialects* [Korotky'y slovny'k lemkivs'ky'h govirok], Siversiya MV, Ivano-Frankivs'k, 364 p.
- LL – Hobzey, N. (2009), *Lviv lexicon: seriously and a joke* [Leksy'kon L'vivs'ky'y: povazhno i na zhart], In-t ukrayinoznnavstva im. I. Kry'p'yakevy'cha NAN Ukrayiny', L'viv, 672 p.
- NRD – Shy'lo, G. (2008), *Naddnipyrians'kyy regional dictionary* [Naddnipyrians'ky'y regional'ny'y slovny'k], In-t ukrayinoznnavstva im. I. Kry'p'yakevy'cha NAN Ukrayiny', L'viv, 288 p.
- DBD – (2005), *Dictionary of Bukovina dialects* [Slovny'k bukovy'ns'ky'h govirok], Ruta, Chernivtsi, 688 p.
- DBDI – Ony'shkevy'ch, M. Y. (1984), *Dictionary of Boyko dialects: in 2 parts* [Slovny'k boykivs'ky'h govirok : u 2 ch.], Nauk. dumka, K., 496 p, 516 p.
- DWPDA – Arkushy'n, G. L. (2000), *Dictionary of Western Polissya dialects* [Slovny'k zahidnopolis'ky'h govirok : u 2 ch.], Vezha, Lutsk.

DPDL – Ly'senko, P. G. (1972), *Dictionary of Polissya dialects* [Slovny'k polis'ky'h govoriiv], Nauk. dumka, K., 260 p.

DUL – (1970–1980), *Dictionary of Ukrainian Language : in 11 v.* [Slovny'k ukrayins'koyi movy' : v 11 t.], Nauk. dumka, K., 799 p, 550 p, 744 p, 840 p, 840 p, 832 p, 723 p, 927 p, 916 p, 658 p, 699 p.

Fasmer – Fasmer, M. (1986-1987), *Etymological dictionary of Russian language : in 4 v.* [Ety'mology'chesky'y slovar' russkogo yazyka : v 4 t.], Progress, M., 546 p, 642 p, 830 p, 860 p.

Список скорочень населених пунктів Підгаєцького району Тернопільської області

Підг. – Підгайці	Новос. – Новосілка
Шумл. – Шумляни	Юстин. – Юстинівка
Угрин. – Угринів	Гнил. – Гнильче
Яблун. – Яблунівка	Черв. – Червень
Завал. – Завлів	Затур. – Затурин
Заст. – Заставче	Муж. – Мужилів
Бронгал. – Бронгалівка	Михайл. – Михайлівка
Литв. – Литвинів	Серед. – Середне
Рудн. – Рудники	Гол. – Голендра
Верб. – Вербів	Вол. – Волиця
Голг. – Голгоча	Заг. – Загайці
Мозол. – Мозолівка	Стар. М. – Старе Місто
Панов. – Пановичі	Білокр. – Білокриниця
Попл. – Поплави	Стар. Литв. – Старий Литвинів
Степ. – Степове	Соняч. – Сонячне

О. И. Новицкая,

*Тернопольский государственный медицинский университет имени
И. Я. Горбачевского,
кафедра украинского языка;*

Л. П. Шеремета,

*Тернопольский государственный медицинский университет имени
И. Я. Горбачевского,
кафедра украинского языка*

НАЗВАНИЯ ОБУВИ И ЕГО ЭЛЕМЕНТОВ В ГОВОРАХ ПОДГАЕЧЧИНЫ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье на диалектном материале, собранном в Подгаецком районе Тернопольской области, проанализированы названия обуви и ее элементов в ареалогическом, лексико-семантическом и этимологическом аспектах. Определены лексико-семантические параллели с другими украинскими диалектными континуумами.

Ключевые слова: названия обуви, говор, сема, лексема, номен, лексико-семантическая группа.

O. I. Novitska,

*I. Horbachevsky Ternopil State Medical University,
Ukrainian Language Department;*

L. P. Sheremeta,

*I. Horbachevsky Ternopil State Medical University,
Ukrainian Language Department*

THE NAMES OF FOOTWEAR AND ITS ELEMENTS IN DIALECT OF PIDHAYTSI AREA IN TERNOPIL REGION

The article contains analysis of the names of footwear and its elements in areal, lexical-semantic and etymological aspects, which are based on the dialect material collected in Pidhaytsi area in Ternopil region. Lexical-semantic parallels with other Ukrainian dialect continuums are defined.

The purpose of article is to analyse lexical-semantic specialities of the names of footwear on the example of dialect of Pidhaytsi area.

To solve the set tasks complex of such techniques is used: descriptive, component, comparative-contrastive. The research extends the empirical base of Ukrainian dialectology, contains new information about dialectical vocabulary of Pidhaytsi area. The systemic nature of the vocabulary of dialects determines the distribution of words according to lexical-semantic paradigms. Each of analyzed LSG is not closed structure, such as components of one LSG may pass into other.

Key words: names of footwear, dialect, seme, lexeme, nomen, tolexical-semantic group.